

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Кафедра етики, естетики та культурології

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 034 Культурологія
на здобуття освітнього ступеня бакалавра культурології

МІФОЛОГЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ

Студент-виконавець:

Дерюга Катерина Валеріївна

IV курс

Спеціальність 034 «культурологія»

ОПП «культурологія»

Науковий керівник:

Доктор філософський наук,

Професор

Панченко Валентина Іванівна

Допущено до захисту:

Зав. кафедри _____

КИЇВ -2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Міфологія як предмет культурологічних досліджень	6
1.1 Метафора і міф як джерело концептуалізації дійсності.....	6
1.2 Міфотворчість як комунікативна технологія.....	14
РОЗДІЛ II. Етно-національні витоки українського міфу	18
2.1 Міфологізація творців українського модерного міфу (М. Хвильовий, В. Стус).....	18
2.2. Міфо-поетична образність української поезії (М. Вінграновський, В. Стус, Л. Костенко.....	27
2.3. Сучасна українська національна свідомість. Міф про Європу.....	34
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

Вступ

Актуальність роботи: Вивчення процесу становлення культури та цивілізації неможливе без врахування різних форм мислення, однією з яких є міфологія. Міф є реальністю і зараз, про це свідчить сталість міфологічних конструкцій. Міф та його функціонування у різних аспектах людського буття цікавлять багатьох сучасних вчених. Національна культура потребує «культурних героїв», які втілюють приклади для наслідування. Тому в суспільстві відбувається процеси міфотворчості.

Міфологізація історії є важливим інструментом для творення національної ідентичності. Така методика виховання громадян дає змогу усвідомити себе одним цілим, побудувати відношення зі світом у формі «ми» - «вони», а це можливо завдяки національним символам та історичним міфам.

Саме ідеологічний міф за допомогою комунікативних систем та відповідних комплексів знаків, актуалізує проблематику відродження національної ідентичності. Відновлення історичної пам'яті є відтворенням національного духу. Дух виявляється завжди ретроспективно, як наслідок, що виникає під час відтворення поступального розвитку суспільства у самосвідомості нації.

Міфотворчість є зв'язком між особистістю та її комунікацією в соціумі. Сучасна міфологія оперує стійкими асоціаціями та ціннісними установками минулого. Вона сакралізує сьогодення, створює образ бажаного суспільства, символізує та прогнозує майбутнє. На прикладі героїзації літературних діячів двадцятого століття можна прослідкувати створення сучасних історичних міфів.

Дослідження української культури має значною мірою спиратися на аналіз етнонаціональної міфології, яка містить в собі базові чинники національної психології та ментальності.

Надзвичайно важливо усвідомлювати свою самобутність через міфологічну мову, поетичні та літературні метафори та образи. Це дає змогу відтворити витоки етносу чи нації та базу формування їхнього менталітету.

В сучасному українському суспільстві можна спостерігати процес міфотворчості як аспекту творення реальності, його культурну багатомірність та сталість міфологічних конструкцій.

Ступінь розробки теми: Історико-філософське дослідження виявляє найважливіші функціональні на структурні засади міфологічного мислення. До соціокультурної проблематики міфів зверталось багато дослідників.

Багато європейський вчених вважають міф відображенням ритуалу, переосмисленням стародавнього магічного обряду.

О. Шпенглер розумів, що культура є феноменом, який виражається через образи та метафори. У філософській системі Ф. Шеллінга, в якій міфологія, займаючи проміжне положення між природою та мистецтвом, розглядається як символіка природи. Французький вчений Л. Леві-Брюль досліджував функціонування міфологічного мислення та його дію на колектив. К. Леві-Строс вивчав структуру міфів, Р. Барт вивчав як інструмент ідеології. Е. Кассінер приділяв багато уваги дослідженню символічних форм культури, серед яких міф займав провідне положення.

К.Г. Юнг, дослідив, що для індивіда з традиційним світоглядом міф конкретизує реальність в якій абстракції відсутні. Термін «міфологема» також був запозичений з його психоаналітичної теорії.

Формування української національної свідомості є надзвичайно актуальною проблематикою. Українське міфотворення почало формуватись в ХІХ ст. за рахунок творчості Г. Сковороди, І. Котляревського та Т. Шевченка.

Український мовознавець та філософ О. Потебня у міфі бачив похідні від мови моделювальні системи. Серед сучасних дослідників, які займалися даною проблематикою, слід виокремити Н. Кривду, С. Стоян, В. Панченко, О. Забужко, Н. Амельченко, О. Бондар, Г. Дашутіна.

Український політолог та соціальний психолог Юрій Шайгородський розглядав міфотворчість і України як соціальну технологію. Слід згадати праці визначного українського дослідника та вченого М. Михальченка, який зробив

великий внесок в розвиток сучасної української науки, розглядаючи проблеми в політичних та суспільних зв'язках.

В сучасному українському суспільстві необхідно досліджувати феномен міфу, як елемент творення національної свідомості. Це і зумовлює актуальність та необхідність даної роботи.

Об'єкт дослідження: Міфологеми української національної свідомості.

Предмет дослідження: модерний український міф.

Мета роботи: Здійснити культурологічний аналіз феномену і процесу міфотворчості, та її впливу на національну свідомість

Завдання роботи :

- Описати теоретичні засади феномену міфу та метафори;
- Проаналізувати засади міфотворчості як комунікативної технології;
- Дослідити процес міфологізації українських митців (М. Хвильовий, В. Стус);
- Дослідити сучасну міфо-поетичну образність в поезії В. Вінграновського, В. Стуса та Л. Костенко;
- З'ясувати причини створення міфів в сучасній культурі як інструменту національної ідентичності.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновку, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. МІФОЛОГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1 Метафора і міф як джерело концептуалізації дійсності

Міф є першим типом світорозуміння, також інструментом пізнання, особливим способом функціонування свідомості. Він є первісною тканиною духовної культури, яка оперує образами-символами. Міфологія як система міфів лежить в основі будь-якої культури. Основною функцією міфу є соціалізація людини та освоєння світу за допомогою емоційних уявлень. Міфи не зникли, а існують і сьогодні, змінюючи форму та способи розповсюдження.

На ранніх етапах традиційної культури обряд (ритуал) та міф існують у функціональній, структурній, світоглядній єдності. Міф і обряд обумовлюються закономірностями міфологічної свідомості, що здійснює образне осмислення дійсності, і навіть семантично дублюють одне одного [2, С.20].

В ХХ ст. багато визначних дослідників почали інтерпретувати міф під новим ракурсом. Науковий погляд на трактування міфу запропонували К. Юнг, З. Фройд, Дж. Фрейзер, Е. Кассінер, Р. Барт, К. Леві-Строс, Л. Леві-Брюль. Власне тоді з міфом почали пов'язувати первинну базу витоків людської культури, формування колективної свідомості, пошук відповідей на онтологічні питання, а також почали розглядати вплив міфу та його зв'язок з суспільною психологією та ідеологією. У вітчизняній літературі ще не так багато вичерпних досліджень, присвячених міфології, її здатності знаходити відповіді на важкі питання буття, а також її місце в проблематиці опису функціонування суспільства, в житті кожної окремої людини.

На думку багатьох вчених міф не є фантастикою або свідомою вигадкою. Видатний психоаналітик К.Г. Юнг, простежив, що первісний індивід не створює або вигадує міфи, а проживає їх. Для індивіда з традиційним світоглядом міф конкретизує реальність в якій абстракції відсутні. Термін «міфологема» запозичений з його психоаналізу.

Міф є та форма суспільної свідомості, в якій позасвідоме знаходить своє первинне символічне втілення : «вся міфологія – це як би свого роду проекція колективного позасвідомого» [21, с. 112], яке «містить джерело сил, що приводять душу в рух, а категорії та форми, які все це регулюють, – архетипи» [21, с. 121].

Метафоричність та символізм є способом побудови цілісної картини світу. Сама структура символу, як знаку спрямована на те, щоб поглибити кожний окремий феномен в стихію «першопочатків» буття і надати через це феномену неподільний образ.

У філософській системі Ф. Шеллінга міфологія розглядається як символіка природи, яка займає проміжне положення між природою та мистецтвом. У теорії Ф. Шеллінга символ виступає як абсолютна форма, що синтезує дві інші форми уяви - алегорію (суцільне через особливе) та схематизм (особливе через загальне). В символі немає чіткого вираження загального та особливого, він втілює невизначеність і загадковість цих понять. Символ відображає складну взаємодію між реальністю та духовним світом, між конкретним і загальним, і має глибокий сенсовий зміст, який перебуває за межами прямого розуміння [16, с. 19].

Символізм виступає як принцип конструювання міфології, яка, у свою чергу, є матеріалом всякого мистецтва і може виразитися як індивідуальна творча міфологія, наприклад, міфологія Данте, Шекспіра, Сервантеса, Гете. Як не пригадати про подібну інтерпретацію творчості Т. Шевченка у сучасному тлумаченні (О. Забужко, «Шевченків міф України» [33] тощо).

Французький дослідник Л. Леві-Брюль показує, як функціонує міфологічне мислення, як воно користується знаками та робить акцент на емоційності. Слухаючи міф, група людей відчуває себе одним цілим, таким чином первісна людина знаходить в колективі причетність до реальності, об'єднується з колективом та виражає солідарність і з групою і з всім оточуючим [19, с.88].

Великий внесок зробив Е. Кассіер [47], що описав символічні форми культури з логічної точки зору, обґрунтовуючи свою позицію, він визначав, що різні реальні предмети можуть ставати позначеннями інших явищ або предметів, тобто символічно замінювати. Міф розглядається як символічна форма культури, що об'єднується характером функціонування та способом моделювання оточуючого світу, міф об'єктивує чуттєві данні символічним шляхом. Міф, як і мова, на думку Кассієра базується на людському досвіді, не фізичному, а, скоріш, соціальному[47].

Клод Леві-Строс [49], засновник школи структуралізму, показує, що міф - це поле ментальних операцій несвідомих, але логічних, це інструмент для вирішення або подолання протилежностей. Протилежності формують структуру бінарних опозицій, і «первісна думка» долає протилежності за допомогою прогресивного медіатора. Наприклад, опозицію життя і смерті долають інший, менш екстремальною опозицією між їжею тваринного і рослинного, а ця остання опозиція може бути дозволена міфологічним чином Ворона, який харчується падаллю.

Розкриваючи конотативні механізми міфотворчості, Р. Барт [46] зазначав, що міф може реалізовувати безліч функцій: він водночас сповіщає й позначає, носить характер заклику, надихає й пропонує. Міф розмовляє з читачем, він змушує прийняти йому свій власний задум та конкретну спрямованість. Р. Барт шукає відповіді на питання, як саме та через що відбувається сприймання міфу. На думку вченого, міф носить асоціативні він «натуралізує» їх. Натуралізація концепту (сенсу) є однією з основних функцій міфу.

Міф виглядає як дещо природне та прозаїчне. Він намагається сприйматися як буденне повідомлення не тому, що його конкретика старанно замаскована, з іншого погляду вони б втратили результативність, а тому, що він є «натуралізованим». Означник і означувальне в унаслідок міфологізації зображаються «читачеві» міфу пов'язаними природно. Такими чином

функціонує міфологічна свідомість. Семіологічна система є системою значень, але споживач міфів сприймає значення за систему фактів.

В основі міфологічних образів лежать найдавніші відчуття людини як реакція на пристосування в природі та в колективі, його емоції, психологічні універсали та архетипи колективної свідомості

Міфологія визначається вченими як система розуміння світу, що складається в ході емоційно-чуттєвого (що не проводить межі між чуттєвим чином та самою реальністю) розуміння людиною навколишньої дійсності. Специфіка осмислення світу людиною традиційної культури обумовлюється особливостями образного (міфологічного) мислення, у владі якого були не тільки стародавні люди, а й сучасні. Тому й міфологія розуміється непросто як система дискретних міфів, бо як особливий тип дологічного мислення, у якому основними способами осмислення світу стають міф і ритуал.[40, с.34]

Смисловими одиницями такого мислення виступають колективні уявлення, що формуються за законами причетності, емоційно-чуттєвого пізнання світу. Тому життя людини у цей період протікає відповідно до встановлених схем, образів, символів, у гармонії з навколишнім світом, у єдності з природою. Тісний зв'язок реального та нереального, синхронії та діахронії лежить в основі традиційного бачення світу. Традиційну картину світу по праву називають міфологічною (іноді міфопоетичною), оскільки вона базується на міфологічних уявленнях людини.

Згадуючи думку О. Лосева [22], й у реальних людях і подіях можливо знайти щось символічне, весь світ архетипів завжди дає свої відбитки та всплески. Саме тому вчений завжди зазначав, що особистість є міфологічною.

Міф продовжує зберігати цінність, в ньому ототожнюється зміст та форма, модель та символ, простір і час, одиничне та множинне. Міф намагається вирішити певні проблеми, які не знаходяться в науковому полі. Ці проблеми є метафізичними, адже вони осмислюють проблеми народження та смерть, людської долі та багато іншого. Ціллю міфу є гармонізація, яка домінує над жагою знань.

«Міфологема — уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції, залучена до фольклорного тексту, в якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною. Міфологема поширена в художній літературі на рівні асоціацій із міфічними претекстами, алюзій, ремінісценцій, цитат тощо» [8, 54].

Оскільки «міфологему» пояснено тут через «міфему», то потрібно подати визначення і цього терміна: «Міфема — фундаментальний складник міфу, наменший, неподільний елемент, який використовують і в ньому, і в художній літературі; входить до складу системи світобудови, що відповідає уявленню людини, а не довкіллю, вважається справжнім, не фіктивним. Може набувати космогонічних, астральних, антропоморфних, тотемічних, анімістичних, есхатологічних характеристик. Часто міфема пов'язана з художніми завданнями твору, наприклад, із використанням подвійної семантики, поєднанням раціональних та ірраціональних чинників...» [8, с.54].

Спільність між метафорою та міфом вченими бачиться у єдності функцій та принципів їх дії у пізнанні дійсності шляхом символічного конструкту. Відзначається інтуїтивне бачення спорідненості між різними явищами або об'єктами, багатозначність і багатозначність, що вимагає не розуміння, а тлумачення [40, с.55].

У дослідженнях, що пов'язані з метафорою переважають спроби вивчення її через призму мовленнєвої діяльності, яка пояснюється через пізнання, мислення, функціонування свідомості, систем, концепцій, зрештою, до створення штучної свідомості. Деякі дослідники бачать в метафорі ключ до розуміння основ мислення і процесів творення узагальненого, всеосяжного образу [1, с. 5]. Метафора – властивість нашої концептуальної системи, а не тільки властивість мови.

Завдяки метафорі людина здатна мислити, за допомогою символів та систем вираження метафора вважається важливим засобом для висловлювання думок. Згідно з Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [39, с.78], метафора не обмежується лише сферою мови, вона проникає у процеси

мислення. Метафоричність ментальних операцій є обумовленою загальними тенденціями розвитку науки про мову і метафоричністю самого мислення. Це підтверджує актуальність дослідження в цій області, оскільки вона відкриває «епістемічний доступ» до поняття і дозволяє краще розуміти взаємозв'язок між мовою, мисленням і когнітивними процесами. Вона відкриває «епістемічний доступ» до поняття [1, с. 10].

Ернст Кассіерер розпочав публікацію циклу досліджень про символічні форми в людській культурі. У невеликій книзі «Мова і міф»[47, с.90]. Кассіерер у стислій формі виклав основні положення своєї концепції. Вчений розширив область теорії знання з допомогою дослідження дологічного мислення, що відклався у мові, міфології, релігії, мистецтві. Кассіерер вважав, що людська свідомість є цілісною, всі види інтелектуальної діяльності можуть об'єднуватись за допомогою мови та міфу, тому постає необхідність пов'язати вивчення як їх генези, так і загальної структури.

Дослідження повинні, на думку Кассіерера, починатися не з аналізу форм знання, і з пошуків первинних, доісторичних форм зародження уявлень людини світ, які базуються на категоріях розуму. У мові виражені, вважав Кассіерер, як і логічні форми мислення так і міфологічні. Уявлення про світ, які є більшою мірою міфологічними знаходять своє відображення у метафорі, яку він розуміє дуже широко (Кассіерер включав у це поняття також метонімію і синекдоху). Символіка, яку ми знаходимо в мові, міфології, мистецтві, релігії, логіці, математиці тощо, відкриває досліднику доступ до свідомості. Здатність до символічної репрезентації змістовних категорій становить унікальну властивість людини, що протиставляє її тваринам. У фокусі уваги Кассіерера знаходиться *homo symbolicus* [8, с. 56].

Кассіерер не зводив до метафори всі способи мислення. Дослідник виокремлював такі види ментальної діяльності: метафоричне (міфологічне) та дискурсивно-логічне мислення. Дискурсивно-логічний шлях до концепту полягає у ряді поступових переходів від окремого випадку до дедалі ширших класів. Приймаючи як відправну точку емпіричну властивість предмета, думка

пробігає всій області буття (звідси термін «дискурсивне мислення»), поки концепт досягне визначеності. Саме так формуються поняття природничих наук. Їхня мета — перетворити «рапсодію відчуттів» на зведення законів.

На противагу дискурсивному мисленню метафоричне «освоєння світу» (тобто міфологічне і мовне, Кассіерер розглядає їх спільно) має зворотну спрямованість: воно зводить концепт у крапку, єдиний фокус [32,55]. Якщо дискурсивне мислення екстенсивне, то міфологічна та мовна концептуалізація дійсності інтенсивні; якщо для першого характерний кількісний параметр, то для двох інших якісний.

Е. Кассіерер [13, с.130] виявив, що людство виробило такий символ як «герой». За допомогою такого відкриття вчений згодом створить концепцію героїчного міфу. Сутність феномена героїзму Е. Кассіерер розкрив у праці «Міф держави», коли аналізував лекції Т. Карлейля про героїв у контексті історії. Героєм є навіть не конкретна жива людина, а за Кассіерером, існує сам героїчний образ, саме завдяки ньому істинний лідер має змогу ідентифікувати себе перед громадою як герой, завдяки певним поведінковим архетипам.

Без метафори немає лексики «невидимих світів» (внутрішнього життя), зони вторинних предикатів, тобто предикатів, характеризуючих абстрактні поняття. Без метафори навряд чи виникли б предикати широкої сполучності (порівняємо, наприклад, вживання дієслів дивування), ні предикати тонкої семантики. Метафора виводить назовні один з парадоксів життя, що полягає в тому, що найближча мета тієї чи іншої дії (і особливо творчого акту) нерідко буває оберненою його далеким результатам: прагнучі до приватного і поодинокого, вишуканого і образного, метафора може дати мові тільки стерте і безлике, загальне та загальнодоступне. Якщо раціоналізм відкидав метафору як необов'язкову форму висловлювання істини, то філософський ірраціоналізм прагнув віддати все царство пізнання метафорі, вигнавши з нього істину.

Характерною ознакою міфосвідомості є символізм. Суб'єкт та об'єкт одиничне та множинне, істоту та її ім'я первісне мислення не поділяло. Раніше людина існувала і фізичному вимірі, а зараз ще й у символічному, складовими

якого є мистецтво і релігія. Адаптуючи світ, щоб він став більш зрозумілим та впорядкованим, міфологія та міфосвідомість бере різні рівня якостей об'єктів і трансформує їх. Саме так і створюються символи. Через зрозуміле конкретні предмети стають символами інших, незрозумілих та нових предметів для людини. Символічна уява продукує образи, та передаючись через метафори, вони сприймаються як частина дійсності, реально існуюча дійсність.

Різні версії та рефлексії такого підходу до ролі метафори у пізнанні зустрічаються у всіх філософських концепціях, які відзначені печаткою суб'єктивізму, антропоцентричності, інтуїтивізму, інтересу до міфопоетичного мислення та національних картин світу. Х. Ортега-і-Гассет, вважав, що метафора — це чи не єдиний спосіб вловити та змістовно визначити об'єкти високого ступеня абстракції. Пізніше стали говорити про те, що метафора відкриває «епістемічний доступ» до поняття [2, с 12].

Зрозуміло, що національна картина світу була сформульована за допомогою мовних засобів, які є різними для кожного регіону, від цього і залежить специфіка їх відтворення [5, с. 30]. Метафори мають змогу перетворювати одні речі на інші, вони несуть художню образність, за допомогою них людина може яскраво та емоційно-зabarвлено висловити свої думки та оновити словниковий запас. Суспільство іноді навіть зловживає метафорами від чого вони можуть втратити свій першопочатковий сенс, вони вже не усвідомлюються як образний засіб, винайдений міфологічним мисленням.

Виходячи з усього вище сказаного ми зрозуміли, що міф є найбільш прадавньою і стійкою формою відтворення соціокультурного досвіду, він присутній у різних культурах та виступає як процес урегулювання суспільної поведінки. Міф організовує суспільство, грає велику роль в індивідуальному досвіді. Саме тому варто вивчати та досліджувати зв'язки колективної психіки.

Міфологема – це найменший елемент міфу, є традиційною сюжетною схемою. Міфологема широко застосовується в мистецтві, естетиці, поширена

в художній літературі на рівні асоціацій із міфічними претекстами, алюзій та є способом цитування почутого або побаченого раніше.

Без метафори немає лексики «невидимих світів» (внутрішнього життя), характеризуючих абстрактні поняття. Міф та метаформа тяжіють до будування символічних конструкцій. Метафора, як і міф, створює образ та апелює до почуттів людей. В метафорі знаходяться рефлекси міфологічних конструкцій. Отже міф формує способи розуміння світу за допомогою метафоричної мови, саме це зумовлює розвиток міфотворчості.

1.2 Міфотворчість як комунікативна технологія

Міфотворчість – одне з найважливіших явищ у культурній історії людства. У первісному суспільстві міфологія являла собою основний спосіб розуміння світу. Міф виражає світовідчуття та світорозуміння епохи його створення. Міфологія виступає як найбільш рання форма духовної культури людства. У силу своєї синкретичної природи вона вплинула на розвиток різноманітних ідеологічних форм, вона слугує полем для наукового розвитку, для розширення світогляду у філософії, та задля образності літератури

Комунікативні технології певною мірою завдячують міфотворенню. За визначенням О. Бондар[32, с.89], міфотворення (міфотехнології) – це спосіб управління соціальною комунікацією, за допомогою використання міфологічних образів в повідомленнях суб'єкт має змогу висвітлювати важливі соціальні задачі [3]. Соціально-комунікативна технологія спирається на відповідний план, за допомогою якого можна досягти поставленої задачі. Соціум прагне організації, що відбувається за допомогою домінування в соціумі масової свідомості.

Міфотворення як соціально-комунікативна технологія акцентує увагу саме на колективному підсвідомому, за допомогою сталих міфологічних конструкцій вона діє на думки людей, та за рахунок цього ідеологічні міфи можуть керувати соціумом.

Отже, як застосування міфотехнологій може допомогти у формуванні нової нормативноціннісної системи суспільства? Міфотехнології засновані на використанні архетипів та інструментом управління суспільством. Сучасна людина має певну специфіку сприйняття реальності, вона отримує інформацію про оточуючий світ не безпосередньо, а через сприйняття образів, стереотипів, міфів, уявлень, які створює сучасна культура, вони передаються через засоби масової інформації, а також за рахунок найважливіших інститутів: школи, церкви, тощо. Релігія, наука відіграє ключову роль у формуванні свідомості індивіда. Будь-яка новітня інформація, яку отримує людина, «фільтрується» через сформовану у процесі первинної соціалізації та під впливом системи стереотипів [9].

Образ світу створюють міфи, образи, стереотипи, буденний досвід різних поколінь, саме це знання передається і осмислюється як модель соціальної реальності, згідно з якою людина творить свою поведінку в соціумі, пізнає всі компоненти світу [4; 9].

Роль міфотворчості набуває неабиякої сили в кризових ситуаціях, який обумовлюють зміну в системі координат соціуму. Коли в країні відбуваються соціальні, економічні або політичні зміни люди вивільняють накопичені емоції, які є переважно ірраціональними, в такі періоди відбувається руйнування сталих соціальних стереотипів поведінки. Відбувають сплески міфотворчості, адже людина в такі періоди переживає новий досвід, і відповідно, виникає потреба в його інтерпретації та осмисленні за допомогою міфу.

Міфотворчість «виправдовує» будь-які зміни: введення нових законопроектів, мілітаризацію держави, відсутність опозиції, абсолютне стеження за кожною дією громадян, винищення сусідніх держав, світову блокаду країни, відсутність прогресу. Творення ідеологічних міфів задля пояснення політичних дій є універсальним явищем в багатьох тоталітарних країнах, саме міф здатен маніпулювати колективною свідомістю.

Політичний лідер має створювати собі героїчний образ, щоб боротися спротив демонічних жорстоких сил і перемагати їх заради щасливого майбутнього. Така передвиборча компанія матиме значно більше успіху, ніж та, в якій просто запропоновані конкретні дії для утворення демократичної влади, щоб зробити життя звичайного суб'єкту більш комфортним. Інновації, які завжди потрібні суспільству не сильно апелюють до почуттів так, як це роблять різні вигадані конфліктні ситуації з зовнішніми ворогами.

Маніпулювати громадською думкою стає значно простішою, коли розумієш систему міфологічної свідомості. Створений образ реальності маніпулює непомітно для більшості людей, він діє опосередковано та не вимагає великих матеріальних витрат, які можуть бути потрібні для різних дій щодо налагодження благоустрою в суспільстві. Сформована система стереотипів та символів може відторгувати потенційно нову реальність. Інформація, яка «не вписується» в наявний «образ реальності» індивіда, яка може загрожувати наявній «картині світу», відкидається .

Проте, у контексті швидких та масштабних суспільних змін, традиційні мікросоціальні практики, визначені габітусом, стають несумісними з новими інститутами. Яскравим прикладом такої несумісності є ситуація, яка спостерігається у багатьох пострадянських суспільствах. Оскільки ідеологеми, міфи та стереотипи, що становлять елементи суб'єктивної соціальної реальності, формуються не стільки індивідом, скільки нав'язуються йому суспільством, і часто глибоко закорінені в підсвідомості, вони важко піддаються впливу раціональних аргументів. Це часто стає перешкодою для проведення реформаторської політики [15, с.234].

Характерною рисою сучасного створення міфів є участь героїв минулого (богів, предків-піонерів, вождів, «батьків-фундаторів», видатних історичних постатей) у житті сучасної генерації. Ця ідея базується на так званій міфологічній концепції часу: існуванні первинного темпорального шару як «першого» (сакрального) часу, в якому діють творці історії, та «другорядного» шару (профанного часу), в якому живуть потомки. Ця паралельна існування в

часі створює особливе положення героїчного, легендарного минулого, яке виходить за межі історії та може проникати в певні історичні епохи, включаючи сучасність.

Міфотворення створює розповідь про минуле (діахронічний аспект), пояснює сучасність (синхронічний аспект) і іноді навіть передбачає майбутнє (прогностичний аспект). Наприклад, відомий циклічний поділ часу італійського філософа Дж. Віко містить схожі компоненти: «вік богів», «вік героїв» (як втілення зв'язку між «божественним» та «людським») і «вік людей». Загалом, міфологічний час є специфічним поєднанням минулого, сучасного та майбутнього, що об'єднує загальне і окреме в синкретичну цілісність.

У різних ідеологічних системах можна помітити певну схожість найважливіших духовних стандартів, образів ворога та рятівника. В сучасній міфології ми спостерігаємо продовження багатьох структур і функцій, які були притаманні міфам. Сьогодні міфосвідомість є основою ієрархічної піраміди людського мислення у синхронічному аспекті. Релігія, мистецтво, наука і філософія походять від міфу в діахронічному аспекті. Міф є особливою формою світогляду і інструментом мислення в онтологічному аспекті.

Філософський спосіб мислення виникає з міфопоетичного не лише як його продовження або новий етап, але і як заперечення та протиставлення йому. Перші спроби філософського мислення виникли як відхилень від міфу. Філософія розглядає раціональне мислення та аналітичний підхід до розуміння світу, витікаючи з критичного ставлення до міфологічних уявлень.

Отже, сучасне створення міфів зберегло багато елементів та ідей зі стародавньої міфології. Це включає участь героїв минулого у житті сучасної генерації, перекомпонування історичної реальності, ідеалізацію та виключення негативних аспектів. Міфи продовжують впливати на наше розуміння світу, надаючи особливу форму світогляду та сприяючи філософському розвитку.

РОЗДІЛ II.

ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО МІФУ

2.1 Міфологізація творців українського модерного міфу (М. Хвильовий, В. Стус)

Ви правильно зазначаєте, що в XIX столітті відбувалися значні трансформації впливу міфології на індивідуальну та масову свідомість. Романтичний рух, який охопив Європу, мав значний вплив на культурну сферу того часу. Міфологічне мислення було близьке естетичним пристроям романтичних інтелектуалів, що сприяло поширенню міфологічних образів і тем в мистецтві та літературі.

Українська література XIX століття, зокрема преромантичні та романтичні наративи, відображала міфологічні конструкції та міфорелікти, що відображали «славне» і «героїчне» минуле українського народу, зокрема козацьку епоху. Такі твори, як «Історія русів», «Книга буття українського народу» або «Кобзар» Шевченка, втілювали міфологічні образи, теми та протиставлення, які були характерні для української міфології [11, с.170].

У цей період також були важливі теорії героїв і героїзму, наприклад, ідеї Томаса Карлейля, а також концепції расової нерівності, які були запропоновані Жоржем-Андре де Гобіном. Ці ідеї вплинули на розповсюдження та циркуляцію міфів, в тому числі української міфології, створюючи нові ракурси для їх тлумачення та інтерпретації.

У кінці XIX - на початку XX століття модерністська естетика та філософія відіграли роль у застосуванні міфотворчості як інструменту впливу та формування колективної та масової свідомості в соціогуманітарних науках та культурі. Наприклад, представники неоромантичного історіографічного напрямку, які вивчали бездержавні або пригноблені європейські нації, намагалися оновити проекти національно-державного будівництва й актуалізувати своє місце в європейській модерні. В українській історіографії неоромантичні тенденції чітко простежуються у працях Володимира Липинського («Переяславська легенда в студії 'Україна на переломі 1657–

1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII столітті»), Станіслава Томашівського [32, с.89].

Так, Жорж Сорель, французький теоретик анархо-синдикалізму, дійсно розглядав міф як базисну структуру класової, зокрема пролетарської, свідомості. Він вважав, що міф побудований не на основі знань, а на вірі, і виступає як психологічний імператив, що надихає соціальну волю.

У теорії Сореля міф має інтегруючу силу, яка організовує і спрямовує рух мас (натовпу) і може служити волюнтаристським інструментом для досягнення соціальних змін. Він бачив в міфі можливість мобілізувати маси та створити єдину спільну ціль для колективної дії.

Ідеї Жоржа Сореля [48, с.16] мали вплив на політичну філософію та активізацію пролетарського руху, зокрема вплинули на деяких марксистських та соціалістичних теоретиків. Його погляди на роль міфу в соціальній та політичній сферах знайшли відображення в дискусіях про роль наративів, символіки та ідеології в політичному активізмі та масових рухах.

Важливо відзначити, що підходи до міфотворчості можуть варіюватися залежно від культурного контексту та теоретичних підходів, і існує багато різних інтерпретацій ролі міфу в суспільстві та політиці.

Міфотворчість і міфологія в Україні були об'єктом досліджень і праць багатьох вчених і теоретиків. Один з таких дослідників - Олександр Гриценко [7], чия праця «Своя мудрість» займає важливе місце в українській міфології. У цій праці Гриценко визначає основні принципи української національної міфотворчості та виділяє суспільні міфи, що існують на рівні загальної української свідомості.

Одним із яскравих прикладів міфу, пов'язаного з українською культурою, є міф про Миколу Хвильового, який відноситься до двадцятих років двадцятого століття. Цей період вважається золотою добою української культури, і національно-культурне піднесення того часу відбувалося внаслідок політики українізації, проведеної радянською владою [43, с.89].

У двадцятих роках в Україні відбувалися гострі дискусії щодо шляхів і принципів будівництва соціалістичної України та її культури. Здавалося, що найпрекрасніші сподівання народу реалізуються, але цей час також супроводжувався особистими трагедіями найбільш талановитих представників творчої інтелігенції. Вони, під тиском жорстокої сталінської диктатури, розчаровувалися в ідеалах соціалізму і шукали шляхи виходу України на шляхи демократичного розвитку

На думку Ігоря Кравченка, стислим викладом міфу про Хвильового може слугувати п'ятитомне діаспорне видання його творів, основними моментами якого є деякі біографічні данні: Хвильовий був лідером національного відродження, борцем проти русифікації та апологетом українізації, став жертвою сталінських репресій, що автоматично увічніює його в пантеоні національних мучеників. Саме Хвильовий показав, що українізація є неминучим наслідком історичного розвитку і такі його пророцтва справдились. Багато ідей письменника широко розповсюджувались серед інших українських борців-дисидентів [18, с.156].

Будь-який міф перетворює історичну реальність на міфологічну форму, що призводить до зміщення акцентів, перекомпонування подій, розриву реальних причинно-наслідкових зв'язків і т.п. Все це можна спостерігати в героїчному сюжеті, пов'язаному з М. Хвильовим і зображенням 1920-х років у стилі міфотворчості. Не складно помітити, як міф ідеалізує цей період, відокремлюючи його від негативних аспектів і переносячи деякі з них до попереднього десятиліття, а деякі - до наступного десятиліття [7, с.200].

Створивши образ «бунтівного романтика» (справжнього комуніста), М. Хвильовий сам започаткував свій міф. Міфологічні агіографії М. Хвильового завершуються його самогубством і подають його як героя-борця, одного з лідерів «революційного покоління». У цих міфах самогубство вважається останнім символічним актом протесту проти партії та Системи. Слід зазначити, що М. Хвильовий був членом самої партії, проти якої він виступав, і його протест був спрямований проти більшовицької Системи, до

перемоги, удосконалення та зміцнення якої він присвятив своє життя. Деякі історики української літератури також тлумачать самогубство М. Хвильового як символічне завершення національного відродження 1920-х років.

Варто зазначити, що творчість Хвильового до 1980 -х була майже недоступною, для творення міфу розглядалися гасла письменника: «Геть від Москви», «Психологічна Європа», «Азіатський ренесанс». Також, видання спогадів Ю. Смолича (з назвою «Розповіді про неспокій»), в яких відображено відгомони хвильовізму, стало поштовхом до створення цього міфу. Серед творців міфу можна також згадати хвильовістів у діаспорі та шістдесятників, зокрема дисидентів [7. с.250].

«Український Фауст» є однією з міфічних масок Миколи Хвильового і водночас однією з проблем, які він поставив. На індивідуально-особистісному рівні Хвильовий прагнув до постійної вольової та інтелектуальної динаміки, що може знайти своє втілення у пошуках людини з «вольовим» та «фаустівським» характером. Українська «громадська людина», концепцію якої сформулював Микола Хвильовий, виступала як фаустівський тип людини, яка з'явилася в українській дійсності 1920-х років. Вона подолала подив та ворожість русифікованої буржуазної громади та українську флегматичність. Цей образ втілив в собі реформатора традиційної патріархально-селянської культури» [6 с.199].

Такі сплески української патріотичної думки майже тотожні з сюжетом «Міфу про вічне повернення» (Мірче Еліаде) [11]. Книга присвячена людині як інтерпретатору історії, який притаманна циклічність думок. Впадаючи в ностальгічні процеси, суспільство звертається до героїв минулого, знаходячи спільні особливості або ж спільних ворогів.

Одним з справжніх героїв періоду шістдесятників у такому контексті є Василь Стус. Надія українського народу, дисидент, життя якого закінчилось в пермському концтаборі. Митець з величезним літературним талантом і розумінням високої культури, які поєднуються з його особливими рисами

характеру, такими як безкомпромісність, відвага, гордість та жертвність у захисті своєї батьківщини [33, с.89].

Смерть Василя Стуса підкреслює його жертвність і відданість ідеалам. Він став символом витримки і непохитної віри в перемогу правди та справедливості. Така висока міра жертвності і відданості в обороні своїх переконань і вітчизни робить його унікальною постаттю національного пантеону.

Василь Стус став об'єктом інтенсивної патріотичної міфологізації та іконізації. Його життєвий шлях, поезія і боротьба стали великим надихаючим прикладом для багатьох українців. Він символізує силу духу і незламну волю українського народу у боротьбі за свободу й самовизначення.

Так, можна побачити паралелі між життєвим шляхом Василя Стуса і триступеневою парадигмою поведінки культурного героя, яку описує Джозеф Кемпбелл [12]. Ця парадигма включає три етапи: сепарацію, проникнення до джерела надприродної сили і повернення з мудрістю.

Перший етап, сепарація, відображається у відрахуванні Василя Стуса з аспірантури та його перетворенні на перспективного поета. Це було перехідне становище, коли він відокремився від буденного світу та віддавав усю свою увагу літературі і творчості.

Другий етап полягає в проникненні до джерела надприродної сили. У випадку Василя Стуса це виявляється у його арешті, нерівній боротьбі з концтаборним керівництвом. Цей етап можна порівняти з хресною дорогою, національною Голгофою, яку він пройшов у своїй боротьбі за свободу, права людини та незалежність [23, с.11].

Третій етап, повернення з мудрістю, може бути розглянутий в контексті спадщини, яку Василь Стус залишив після себе. Він став символом національного героїзму, і його творчість та боротьба стали надихаючим прикладом для інших. В цьому контексті, його поезія та життєвий шлях мають велике значення для українського народу.

Також, можна провести паралелі з героїчним приборканням дракона, якого уособлює тоталітарна система. Міфотворчість завжди акцентує увагу на культурному герої не тільки, як до того, хто прилучився до всеохоплюючої істини, а й певне відкриття власної істини, шляху до неї. Так змальовується певна ініціація. Культурний герой протиставляється демонічному персонажу, що символізує смерть, пустиню або хаос, і саме в такий період відбувається творення біографії героя, його дитинство, боротьбу з чудовиськами. Герой уособлює, концентрує у собі колективну енергію. Він – перший серед обраних, приклад для наслідування. Лише після тяжких випробувань він повертається до суспільства та стає визнаним, «своїм» [19, с.2].

Формування громадської релігії потребує культурних героїв. Постійне перебування українських земель в складі різних держав не давало змоги повноцінно сформувати власних героїв, а більшість постатей зазнало деформації. «Пантеон» героїв України сприймався як провінційний додаток до основного. Міфологізація культурних героїв є майже обов'язковим аспектом культурного самоусвідомлення нації та формування справді масової громадянської релігії/

Поетична спадщина Василя Стуса та його статус національного героя викликали різноманітні реакції та сприйняття, які можуть бути умовно упорядковані у дві категорії: визнання важливості його поезії та новонароджений культ Стуса.

Відчуття важливості та цінності поезії Василя Стуса призвело до виникнення нових шаблонів сприйняття його творчості. Він став прикладом непокірності перед тоталітарним режимом і символом національної гідності. Відображення Стуса як мученика та «сина Тараса» [19, с.134]. Відображало його жертвовність та відданість принципам, а також його важливу роль у національному відродженні. Однак, автор передмови Павлишин зазначає, що ці загальновизнані концепції мають обмежену перспективу, обумовлену колонізованою та пригніченою культурою, яка шукає засоби виживання та боротьби.

Павлишин підкреслює необхідність протесту проти романтизації Стуса та відновлення колоніальних шаблонів мислення. Він вказує, що важливо визнати потенціал Стусової спадщини поза колоніальною парадигмою і в контексті побудови постколоніальної культури. Це означає поглянути на Стуса як на універсального мислителя, чий вплив може виявитися далеко за межами колоніального досвіду [10 с.40].

Якщо дослідити символізм творчості В. Стуса, то українська народна тематика уособлюється у образах рідної землі, нив, ярів та садів, як і М. Хвильовий. У вірші «о земле втрачена, явися» розкривається вся багата образна характеристика та відчуваються мотиви вічного повернення до Батьківщини, навіть після смерті: «О земле втрачена, явися бодай у зболеному сні і лазурово простелися, пролийся мертвому мені!» [33, с.65].

Повертаючись до біблійної тематики, доцільно буде зазначити, що українська реальність 60х років була сприятливою для сплеску так званої «катакомбної» міфотворчості. В релігійному контексті дисидентський рух можна символічно зіставити з діяльністю ранньохристиянських апостолів-мучеників, які теж, незважаючи на жорсткий деспотичний режим розповсюджували «істинне» вчення. Навіть сам В. Стус у своєму вірші-заповіті робить відсилку до страждань Ісуса Христа: «Як добре те, що смерті не боюсь я, і не питаю, чи тяжкий мій хрест.» Дійсно, мотив помираючого та воскресаючого героя у випадку В. Стуса представлений досить виразно. Поет несе свій хрест за весь народ.

Ідеалізований образ України, як недосяжне далеке майбутнє можна трактувати як своєрідне Царство Небесне, вийти в яке можна лише пройшовши низку страждань та зрозуміти що є справжнє блаженство.

Образ Василя Стуса в українській культурі закріпився як найсуворіший, холодний, нескорений та трагічно-драматичний. Висока моральність митця, чіткі уявлення про честь, яка дорожча за життя, роблять його справжнім лицарем, що, як і Хвильовий, вступає в бій з чудовиськом, без надії на перемогу, і така жертвність вражає. Кожна подія життя набуває символічного

значення. Відчужена мова віршування робить митця недосяжним, святим. Навіть народився В. Стус 6 січня 1938 року – на Свят-Вечір, а отже, навіть, починаючи з факту народження, легенда про митця починає працювати [34, с.78].

Святий, чесний мученик, відчужений та таємничий, кожне слово якого є надривним. Його важко порівняти з народним образом Тараса Шевченка. Він недоторканий, як і Ісус Христос, про нього говорять всі, але ніхто не говорить з ним, нібито на інший, елітарній українській він звертається навіть не до народу а до самої мучениці-України. «Коло Стуса незатишно, як коло Ісуса Христа; куди затишніше й психологічно комфортніше — вшановувати апостолів, із маленькими, проте цілком зрозумілими людськими слабкостями, або й ліберальних прокураторів, зі слабкостями великими, проте також цілком зрозумілими» [6, с.223].

Філософ Вілен Горський наголошує на тому, що міфологічна свідомість часто базується на опозиції ціннісних характеристик і розглядає історію людства як постійну боротьбу між Добром і Злом. Він стверджує, що в західній культурі, від її початку і до нашого часу, образ Європи завжди виступає як персоніфікація Добра, яке протистоїть Злу, символізованому східними народами.

Однак, в українській культурі, яка має межовий характер, відношення до такої концепції Європи є непростими й неоднозначними. Україна, як країна, яка знаходиться на перетині культурних, політичних та історичних впливів, має складну історію взаємодії з різними культурами, зокрема зі східноєвропейською та західноєвропейською.

Отже, погляди Горського підкреслюють, що українська культура не може однозначно інтегруватись у міфологічну опозицію Добра та Зла, яка є характерною для західної культури. Вона має свою унікальну ідентичність, яка формувалася під впливом різних чинників і часто виявляється у складних ставленнях до концепції Європи [5, с. 23].

Справді, сучасний міф може бути створений за допомогою ідей-міфологем та символів, а політична символіка виступає важливим елементом реалізації політичної влади. Публічні заходи, такі як маніфестації, військові паради, демонстрації та політичні з'їзди, використовують символіку, щоб передати конкретні політичні повідомлення та залучити маси до своїх ідей і цілей.

Ці символи можуть мати різні форми, включаючи національні прапори, герби, емблеми, спеціальні жестів, форми одягу тощо. Вони створюють ідентифікацію, об'єднують прихильників та підкреслюють їхню приналежність до певної політичної групи чи ідеології [47, с.89]. Символіка допомагає побудувати і утвердити колективну ідентичність та створити емоційне зв'язок з масами.

Використання політичної символіки має сильний вплив на маси і може сприяти мобілізації громадської підтримки, формуванню політичних рухів та реалізації політичної влади. Однак, варто пам'ятати, що символи можуть мати різні тлумачення і сприйматися по-різному різними людьми, і їхня ефективність залежить від контексту та сприйняття громадськістю.

Міфологічне мислення людства має здатність перетворювати історичну дійсність на міф. Міфотворення зміщує акценти, перекомпоновує подієвий ряд і може розривати реальні причинно-наслідкові зв'язки. Цей аспект присутній у героїчному сюжеті про Миколу Хвильового та у картині двадцятих років, яка малюється у жанрі міфотворчості.

Створивши образ «бунтівного романтика» (справжнього комуніста), М. Хвильовий сам започаткував свій міф.

Міф про Миколу Хвильового ідеалізує двадцяті роки, утверджуючи їх як період героїзму та позитивних цінностей. Водночас, цей міф очищає двадцяті роки від негачій, переносячи їхню частину до попереднього десятиліття або наступних періодів. Таким чином, міф створює ідеалізовану картину минулого, яка може зміщувати реальність і переконструювати історичні події та їх наслідки [30, с.70].

Цей підхід до міфотворення може бути сприйнятий як спосіб вибору та акцентуації певних аспектів минулого, що відповідають певним цінностям та ідеології. Однак, варто зазначити, що міфотворення має свої межі та спрямоване на створення нібито загальноприйнятих наративів, які можуть знехтувати деякими аспектами історії та реальності.

2.2 Міфо-поетична образність української поезії (М. Вінграновський, В. Стус, Л. Костенко)

Поетичний доробок багатьох відомих українських поетів пістріє міфологемами.

Так, поетичні метафори часто ґрунтуються на міфологічних образах та міфологічних історіях, що пов'язані з античним світоглядом. Використання імен хтонічних істот, богів, героїв та інших міфологічних істот у поезії дозволяє поету виражати складні ідеї, почуття та сприйняття світу за допомогою символів, що мають багатозначний і культурно насичений зміст.

Функція міфологем (міфологічних елементів) в метафоричній структурі поезії може бути різноманітною. Вони можуть викликати асоціації з певними міфологічними подіями, персонажами або концепціями, що розширюють значення метафори та надають їй додаткової глибини і смислового навантаження. Міфологеми можуть виконувати роль символів, що відображають універсальні аспекти людського досвіду, або вони можуть привертати увагу до конкретних деталей або характеристик, які відтворюють міфологічний образ у новому контексті.

Картина світу, побудована із свідомо антропоморфних понять. Воно не зжило метафори, не піддається верифікації. Що таке істина? Натовп, що рухається, метафор, метонімії, антропоморфізмів, — коротше, сума людських відносин...; істини - ілюзії, про які забули, що вони такі, метафори, які вже скуйовджуються і стали чуттєво безсилями» [7, 34].

У фольклорних творах часто можна знайти метафори-загадки, які мають форму запитання або опису, що мають бути відгадані. Ці загадки вимагають

від слухача або читача встановити поняття, про яке йдеться, шляхом аналізу лексичного оточення та контексту.

Прикладом такої метафори-загадки є вислів «Кроковес колесо вище тину стояло, Много дива видало» для поняття «сонце». Цей вислів можна розглядати як загадку, де необхідно розгадати, що під ним мається на увазі. О. Потебня вважав, що такі образи допомагають відновлювати внутрішню форму, тобто викликають уявлення і асоціації, що пов'язані з природою та життям, і надають особливого значення пісні чи текстильному твору.

Метафори-загадки відіграють важливу роль у фольклорі, дозволяючи трансформувати складні концепції або ідеї у форму доступну для сприйняття та відгадування. Вони стимулюють творче мислення, сприяють розширенню фантазії та виявленню глибинних зв'язків між поняттями.

Згідно з поглядами О. Потебні, загальнолюдська культура виникає як результат взаємодії різних національних культур. Він вважав, що культури народів мають можливість взаємно асимілювати елементи одна від одної і сприяти саморозвитку, що сприяє прогресу світової культури.

Потебня вбачав значення діалогу між культурами у створенні сприятливих умов для вільного національного розвитку. Він вважав, що обмін і взаємодія між культурами є необхідним для збагачення і розвитку кожної з них. Цей діалог забезпечує можливості для взаємного усвідомлення, взаємного впливу та розвитку ідеї кожної національної культури.

Потебня вважав, що обмеження або унеможливлення діалогу і вільного національного розвитку є неприпустимими [34, с.170]. Він бачив це як загрозу не лише пригнічуваної спільноті, а й панівній нації. Таке обмеження несприятливо впливає на культурний розвиток і може перешкоджати прогресу.

Дійсно, метафора є поліфункціональним об'єктом, а її розгляд відбувається в контексті соціального дискурсу, де інформаційний простір є сферою взаємовідносин між людьми і спільнотами щодо інформації.

Метафору можна правильно зрозуміти лише враховуючи контекст, у якому вона використовується.

Микола Вінграновський найчастіше використовує антропоморфізацію, один з типів метафоризації. Антропоморфна метафора пов'язана з первісним міфологічним світоглядом, який зберігається в глибинах етногенетичної пам'яті і архетипах.

Віддавна люди бачили аналогії свого власного життя в різноманітних проявах природи і несвідомо переносять свої відчуття на предмети і явища навколишнього середовища, спробуючи пізнати не тільки зовнішній світ, але й внутрішній. Дійсність сприймається людиною через призму її власних властивостей. Цей тип метафори, який реалізується в різних варіаціях, визначав розвиток культур на протязі тривалого періоду.

Антропоморфні метафори відображаються в мові, міфології, фольклорі та інших аспектах культури. Вони надають предметам, явищам та ідеям людські риси, дозволяючи людині краще розуміти і відчувати навколишній світ.

І є народ...

На сизих пагорбах рясне село горіє,
І сірі вітряки докрилюють свій вік.
В брунатних берегах ріка багряна мріє,
І гай засмучений стоїть, як чоловік

Триптих

І ти, Гуцульщино, смереко сиволиста,
Своїм човном пливеш в мої світи...
Я прошу тебе, земле моя чиста,
Крізь моє серце тихо пропливти.

Гуцульщино! Твій вік, як чорний сонях,
Цвіте печально в днях твоїх німих...

І гори-мозолі не сплять в твоїх долонях,
В них кров твоя і піт людський у них.

М. Вінграновський зіставляє з людиною найчастіше рослини, пори року, час, часові відтинки, небесні світила, елементи земної поверхні:

Погасло на ніч світло, лиш Десна
Вустами темними
Свій берег п'є і хоче

Дійсно, образні структури дозволяють не лише відобразити етноментальну специфіку українського народу [38, с.76], але й передавати глибинні емоції та становище людини у світі. Наприклад, уявлення про зорю як красиву жінку може відобразити романтичну та естетичну складову світосприйняття. А уявлення про час як людину може вказувати на сприйняття часу як живої сутності, що керує життям та розпоряджається ним.

Ці метафори та архетипи, які використовуються в українській культурі, глибоко вплетені в мову, літературу, мистецтво та фольклор народу. Вони сприяють розумінню світу, вираженню почуттів та формуванню ідентичності. Це свідчить про важливе місце метафоричного мислення та архетипів у формуванні української свідомості та культурного спадку.

Якщо при міфологічному сприйнятті світу необхідні посередники-символи, що розкривають причинно-наслідкову закономірність між явищами, то при метафоричній інтерпретації особливого значення набуває асоціативно-образний символічний зв'язок між двома об'єктами, що дозволяє «виявити внутрішні категоріальні значення, суб'єктивно-семантичний контекст, що супроводжує пізнання навколишнього світу людини» [16, с.23].

Сакральне світосприйняття української землі як райської садиби глибоко вкорінений в українській ментальності. Дивлячись на те, що головним заняттям мешканців України було хліборобство, земля набувала сакральної сили. Вже пізніше, поширюється образ саду, як символ «священного порядку речей», тому садівнича символіка є найуживанішою.

Нортон Фрай [39] зазначав, що поміж «трьох головних християнських організуючих метафор світу, перетвореного людською працею й прагненням, за словами Нортрона Фрая, а саме — міста (або ж «Града Господня»), саду (або ж «Вертограда Господня») та овечої отари, що її пастирем є Христос. Образність, пов'язана із садом, трапляється в багатьох важливих текстах української культури — від «Саду Божественних пісень» Г. Сковороди та шевченківського «Садка вишневого коло хати» [4.с.2] .

Поширеними міфологемами в творчості Ліни Костенко є Лета, Сибілла, Сізіф, Аріадна, Антей, Посейдон, Деметра, сфінкси. Наприклад, міфологема «Лета» відображає втілення забуття. В давньогрецькій міфології Лета була річкою у царстві мертвих, пиття води з якої призводило до забуття колишнього земного життя душ померлих. У поезії Ліни Костенко символом забуття, непам'яті виступає Лета. Цей символ використовується для передачі певної ідеї або стану, пов'язаного зі забуттям, втратою пам'яті чи спогадів.

В поетичних рядках: «Ти, незглибима совісте майстрів, тобі не страшно навігацій Лети!» метафора «не страшно навігації Лети»[11, С.226] в поезії Ліни Костенко може бути тлумачена таким чином: майстри, які завжди працювали відповідально і вдумливо, не бояться забуття. Тут навігаційні маркери (які асоціюються з мореплаванням та покажчиками на морі) підкреслюють те, що сучасні події є ефемерними, тимчасовими і нестійкими. Структура метафори стає складнішою через звернення до совісті, де цей образ персоніфікується і протиставляється самому поняттю забуття (Лети), яке характеризується як «незглибиме» за допомогою епітету

У цих рядках Ліна Костенко використовує образ Сізіфа для передачі важкості, безнадійності та безплідності ситуації. Ліричний герой порівнює свої роки з Сізіфом, міфічним героєм, якому призначено невпинно катуватися, тягти вгору важкий камінь, який безперервно повертається вниз. Цей образ символізує безрезультатну працю, безперервні повтори та неможливість досягти задуманої мети. Використання міфологічного образу Сізіфа надає

поетичному тексту глибину, підкреслюючи складність та безнадійність певної ситуації.

«Мої важкі, мої щоденні брили / старий Сізіф тим часом постеріг». Згадувана міфологема є основою метафоричної поезії «Тінь Сізіфа» [15, с. 180], яка вживається з двома значеннями: прямим (змалювання походу в гори: «І тільки ми, подряпані Сізіфи, / тябричим вгору камінь-рюкзаки») і образним, переносним («Вже краще йти до Бога пасти вівці, / ніж на Україні камінь цей тягти»).

Образ Василя Стуса в українській культурі закріпився як найсуворіший, холодний, нескорений та трагічно-драматичний [25, с.68]. Кожна подія з життя мистця пронизана символізмом. Висока моральність, чіткі уявлення про честь, яка дорожча за життя, роблять його справжнім лицарем, що, як і Хвильовий, вступає в бій з чудовиськом, без надії на перемогу, і така жертвовність вражає.

Як було згадано раніше, не тільки твори, а й власне життя митців може слугувати для міфотворчості і, пізніше, вжитку метафор задля описання їх героїчних подвигів. Доля українського поета-шестидесятника Василя Стуса повторює триступеневу парадигму поведінки («пригод») культурного героя, окреслену Джозефом Кемпбелом: сепарація від буденного світу - відрахування з аспірантури та перетворення на перспективного поета; проникнення до джерела надприродної сили – арешт, нерівна боротьба з керівництвом контабору, може бути змальована як хресна дорога на національну Голгофу «він обрав хрест, приготовлений його народіві», — так пише однодумець Стуса Євген Сверстюк [7, с.174].

В такому випадку з легкістю можна провести паралелі з нескореним образом Сізіфа, який розуміє що ніколи не завершить своєї місії, але, незважаючи на все, продовжує шлях. Також, можна провести паралелі з героїчним приборканням дракона, якого уособлює тоталітарна система. Міфотворчість завжди акцентує увагу на культурному герої не тільки, як до того, хто прилучився до всеохоплюючої істини, а й певне відкриття істини, шляху до неї.

Термін «праця Сізіфа» використовується для опису величезних зусиль, спрямованих на досягнення мети, але які не приносять очікуваних результатів і, врешті-решт, виявляються марними. Це висловлює певну реалістичну спостережливість щодо суспільних процесів та бажання розвитку, але вказує на складності, які перешкоджають досягненню успіху.

У контексті української ситуації цей образ може відображати спроби працювати на користь країни, здійснювати зусилля для прогресу та розвитку, але стикатися з системними проблемами, корупцією, бюрократією або політичними перешкодами, що заважають досягненню бажаних змін.

Образ, призначений для опису фрагмента дійсності, не відділяється носієм міфологічного мислення від самої дійсності, він виявляється трансформованим у значення, а «поява метафори в сенсі свідомості різнорідності образу і значення є тим самим зникнення міфу» [7, С.57]. Визнання відсутності важливих відмінностей між міфом та метафорою, на думку Г. Єрмоленка, ґрунтується на зіставленні метафоричного та міфологічного способів мислення, обумовленому яскраво вираженою узагальнюючою функцією метафори.

Метафору часто називають згорнутим міфом, який у концентрованому вигляді представляє інформацію про світ. Проте метафоричне мислення передбачає усвідомлений поділ смислів на буквальні та гіпотетичні, така свідомо фіктивність виявляється неможливою у межах міфологічного мислення. Адже виникнення метафори руйнує цілісність, органічність міфологічного світогляду. Тому О. Потебня пише, що метафора починається там, де кінчається міф.

Метафора порушує міфічну єдність речі та її сенсу, знаку та імені, суб'єкта та об'єкта, просторово-часових відносин суміжності та причинно-наслідкового зв'язку. Вона постає усвідомленою формою реалізації та мовної репрезентації ментального прототипу, до неї звертається свідомість людини в процесі ідентифікації об'єктів та їх номінації.

Схожість, що лежить в основі метафори, є визначальним у процесі семантизації та концептуалізації світу. Здатність та прагнення людини до аналогії є вродженою та інтуїтивною. «Немає нічого фундаментальнішого для мислення та мови, ніж наше відчуття подібності» [16, с.77].

Творчі доробки багатьох поетів здатні створювати міфологеми, які дозволяють. В основі асоціацій, що народжуються міфом, лежить не ідея подібності, як при формуванні метафоричного асоціативного зв'язку між об'єктами, а приналежність до бінарної опозиції, яка не відокремлює спільних та специфічних денотативних ознак.

Не тільки творчість, а й сема життя видатних постатей є поле для міфотворчості. З легкістю провести паралелі з нескореним образом Сізіфа, який розуміє що ніколи не завершить своєї місії, але, незважаючи на все, продовжує шлях. Саме тому такі яскраві образи слугують фундаментом для національної свідомості.

2.3 Сучасна українська національна свідомість. Міф про Європу

Національна свідомість виражається через певні культурні процеси, такі як сучасні міфи або метафори.

Для духовного відродження української нації і підтримки унікальності її культури та самобутності, важливо створити нові сталі міфологічні конструкції, які впливатимуть на свідомість широкої маси людей. Ці конструкції повинні відображати і підкреслювати історичні, культурні та духовні цінності українського народу.

Проблема піднесення національної самосвідомості українського народу та формування такої свідомості у нових поколінь має багато аспектів. Вона має морально-етичний, філософський, психолого-педагогічний та суспільно-політичний виміри [16, с. 90].

Морально-етичний аспект включає розуміння і поглиблення цінностей, які визначають національну ідентичність. Це може включати повагу до своєї культури, історії, мови, традицій, а також до інших культур та націй.

Філософський аспект вимагає розмірковування про сутність української нації, її місце в світовому контексті, а також розроблення ідей та концепцій, що сприяють розвитку та самовизначенню національного суспільства.

Психолого-педагогічний аспект означає розвиток методів і підходів до виховання та навчання молодого покоління, щоб залучити їх до національної культури, історії та цінностей. Справді, національна свідомість є складною та цілісною системою духовних феноменів, яка визначається історичними, культурними та соціальними контекстами нації. Вона включає у себе ідеологічні уявлення про націю, її походження, місце в світі та роль у історії. Національна свідомість формується через спільні традиції, мову, релігію, культурні цінності, літературу та інші важливі аспекти життя нації.

Ця система духовних феноменів відіграє ключову роль у формуванні самосвідомості та самоідентифікації національної спільноти. Вона надає основу для розвитку культури та мистецтва, спонукає до збереження і трансляції культурних норм та цінностей. Крім того, національна свідомість впливає на політичні, соціальні та економічні погляди, сприяючи формуванню національної ідентичності та зміцненню єдності в рамках нації [7, с.65].

Національна свідомість охоплює власні та запозичені внаслідок культурних процесів ідеї, настанови, устремління, культурні здобутки, що формують духовний універсум нації.

Складовими національної свідомості є етнічна та національна ідентичність, етнічна свідомість, національна самосвідомість, мрія, менталітет, характер, національні комплекси.

Національна свідомість має кілька рівнів функціонування: буденний, теоретичний, державно-політичний. Буденному притаманні численні стереотипи, неадекватні, спотворені уявлення, пов'язані здебільшого з патріотично-романтичними, ідеалізованими, міфологізованими уявленнями про історичний шлях нації, її потенційними можливостями або з меншовартістю, національним нігілізмом.

Опис буденного рівня національної свідомості, запропонований І. Кресініною, передає розмаїття й складність цього рівня. Буденна свідомість національної спільноти включає як свідомі, так і несвідомі елементи, ментальні та архетипні складові [40, с.11]. Вона відображає сталі звичаї, пріоритети, настанови, але також відображає динамічні потреби, інтереси, цінності, почуття та настрої, які можуть змінюватись з часом.

Буденна свідомість відіграє важливу роль у формуванні і розвитку національної свідомості. Вона є своєрідним фільтром або «решетом», через яке просіюються значущі та вагомі елементи для нації, а незначні або непотрібні елементи відкидаються. Цей процес фільтрації допомагає встановити сталі міфологічні конструкції, які стають основою національної свідомості.

Теоретичний рівень національної свідомості включає ідеї та концепції, що необхідні для ідейного забезпечення соціального, економічного та культурного розвитку нації. На цьому рівні формуються і обґрунтовуються національна ідея, національний ідеал, а також національні інтереси, політичні вимоги, державна політика, педагогічні ідеї тощо. Таким чином, теоретичний рівень національної свідомості відображає стан розуміння нацією своєї історії, культури, цінностей та завдань перед собою [25, с.190].

Цей рівень свідомості є важливим, оскільки національна свідомість є постійним елементом нації, а тому на теоретичному рівні зосереджуються ключові питання, пов'язані з національними інтересами, політикою, державністю, культурою та освітою.

Державно-політичний рівень національної свідомості визначається особливостями історичного шляху нації, стадією національного процесу, умовами державотворення, політичною системою та рівнем розвитку громадянського суспільства. На цьому рівні концентруються ідеї, програми, вчення та концепції, що відображають політичні, державні та правові інтереси нації.

Державно-політичний рівень національної свідомості визначається особливостями історичного шляху нації, стадією національного процесу, умовами державотворення, політичною системою та рівнем розвитку громадянського суспільства. На цьому рівні концентруються ідеї, програми, вчення та концепції, що відображають політичні, державні та правові інтереси нації.

Хоча державно-політичний рівень національної свідомості може бути менш широким у своєму охопленні духовної реальності порівняно з теоретичним і буденним рівнями, він має важливе значення для розгортання національно-творчого процесу. На державно-політичному рівні формуються і обґрунтовуються ідеї, програми та концепції, які впливають на політичну, державну та соціально-економічну сфери життя нації [33, с.78].

Формування національної свідомості залежить від різних факторів, які можна умовно поділити на три великі групи: об'єктивні, практично-духовні та технологічні. Об'єктивні фактори включають суспільно-історичні реалії та спосіб життя нації. Практично-духовні фактори відображаються у цінностях, ідеалах, традиціях, національних символах та культурних виявах. Технологічні фактори відносяться до засобів комунікації, масової інформації, освітніх технологій та інших засобів, які впливають на формування свідомості громадян.

Політична ідеологія та політична психологія є основними складовими національно-політичної свідомості українських громадян. Вони взаємопов'язані і впливають одне на одне, утворюючи складну систему взаємодії.

Політична ідеологія впливає на формування масової політичної свідомості, оскільки вона включає в себе систему цінностей, ідей, установок та поглядів, які формують спосіб мислення та орієнтацію людей. Стійка політична ідеологія, якщо вона існує в суспільстві як цілісна система, має значний вплив на свідомість громадян.

Політична психологія також відіграє важливу роль у формуванні національно-політичної свідомості. Вона вивчає психологічні аспекти політичної поведінки людей, їх уявлення, стереотипи, переконання, мотивацію та емоції, які впливають на їх політичні уподобання та дії [18, с.55].

Державна ідеологія в Україні заборонена, і це обмежує її прямий вплив на формування політичної свідомості громадян. Проте, це не означає, що відсутність державної ідеології призводить до повної деідеологізації суспільства. У будь-якому суспільстві існує ідеологічний простір, в якому діють різні ідеї, цінності та погляди.

Вивчення міфології дійсно має важливе значення для розуміння суспільних процесів і формування світогляду. Міфи є не лише архаїчними формами світогляду, але й живими явищами, які впливають на сучасне суспільство [31, с.75]. Міфи є складовою частиною культури, традицій і ідентичності народу, і вони впливають на сприйняття світу та формування цінностей.

Міфи мають потужну силу впливу, оскільки вони здатні створювати колективні уявлення, вірування та ідеали, які впливають на дії та рішення людей. Вони можуть формувати стереотипи, норми поведінки та політичні установки. Міфологічні уявлення можуть бути використані для маніпуляції громадською думкою та політичними процесами.

Дослідження міфології дозволяє розкрити глибинні шари суспільного світосприйняття і розуміти культурні та історичні коріння суспільних явищ. Вивчення міфології допомагає розкрити таємниці походження речей і зрозуміти значення символів, образів та ритуалів, що присутні у суспільстві [8, с.112].

Об'єктом державної міфотворчості є державна свідомість, яка включає переконання, цінності та уявлення, що формуються під впливом державної ідеології. Державний світогляд, що є основою державної свідомості, визначає уявлення громадян про суспільство, його цілі та завдання, а також їхнє ставлення до політичних процесів і дій держави.

Важливо розуміти, що політичні міфи не завжди відповідають дійсності і можуть бути використані для маніпулювання свідомістю громадян. Вивчення політичних міфів дозволяє розкрити їхню природу, функції та вплив на суспільство, а також розпізнавати їх для більш об'єктивного розуміння політичних процесів.

Оскільки для соціального, суспільного буття українства, творення української національної держави український націоналізм потрібен як засіб, елемент визнання незаперечності, природності права на існування і створення українською нацією власної держави, для нас найважливішим є український націоналізм як форма колективної свідомості. Від неї не лише похідними, а й життєдайними є інші дві: політична доктрина і політичний рух [40, с.260].

Перші кроки у розбудові Української держави були і є настільки невиразними і суперечливими, що спричинили велику недовіру до нових суспільних цінностей та ідеалів. І це закономірно. До того ж згадаймо Н. Макіавеллі, який у своїй праці «Володар», розмірковуючи про психологію народу та його вплив на владу, розмежовував «народ» і «натовп». Народ — це свідомо частина громадян. Він також говорив, що існує «народ вільний» і «народ розбещений». Останній виникає і поступово зростає чисельно, коли народ довго терпить тиранію, знуцання. Надійність влади, за Н. Макіавеллі, залежить насамперед від знання психології підданих та вміння пристосовувати її до своїх потреб [32, с. 155].

Причин такого стану багато, та нам видається, що апелювати маємо до свідомості і непохитності нас усіх, народу. «Нація, — писав В. Липинський, — це реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого у формі ідеї, — нема нації» [18, с. 387]. Щодо ідеї, то у Липинського — це ідея державотворення, національна ідея як загальне об'єднуюче начало.

Сучасна міфотворчість в Україні проявляється у формуванні нових міфологем, які стають складовою частиною політичного дискурсу. Деякі з таких міфологем включають:

1. «Відродження»: Цей міф передає ідею відродження України як незалежної та сильної національної держави після періоду колоніального впливу чи режиму, який був сприйнятий як пригнічення. Він акцентує на необхідності відновлення української ідентичності та національної гідності [9, с. 71-72].

Міфологема «Відродження» відтворює космогонічний міф, що здійснюється через ритуальне повернення до початкових джерел і постійне перетворення космосу з хаосу шляхом героїчної боротьби з чудовиськами. Ця міфологема романтично передає бажання повернення до коренів і відновлення єдності. Вона надає метатворчій формі невідомому прагненню спиратися на науку та теорію як основу та спосіб легітимізації, а також прагненню до самовизначення та почуттю єдності родини.

Так, дійсно, слово «Відродження» часто використовується в назвах програм, книг, фондів, політичних партій тощо. Це слово має сильний символічний зміст і набуло значної популярності після отримання Україною незалежності.

«Відродження» як міфологема ставиться у контексті романтичної міфотворчості, що стимулює пошуки національної ідентичності та визначення шляху її досягнення в перші роки незалежності України [9, с.66]. Це слово втілює бажання відродження, відновлення та перетворення національного спадку й культурної спадщини.

Проявлення «Відродження» у назвах програм, організацій або партій свідчить про важливість ідеї відродження для багатьох українців та акцентує їхню увагу на цьому аспекті розвитку країни. Однак слід розрізняти політичну символіку та риторику, яка може використовуватися партіями, від загальної історико-культурної цінності ідеї «Відродження».

Цей міф передає ідею, що через «відродження» українського суспільства та повернення до своїх коренів, воно зможе протистояти викликам часу, змінюватися та розвиватися. Міфологічна концепція «Відродження» [9, с. 72] має сильний емоційний вплив на масову свідомість, спонукаючи до відчуття

належності до спільності та прагнення до власного саморозвитку та самовизначення.

Ця міфологема використовується в політичному дискурсі, медіа та суспільному житті для мобілізації та об'єднання громадян навколо спільних цілей та ідеалів. Вона стимулює віру в можливість позитивних змін, зміцнення національної ідентичності та зростання суспільного потенціалу.

«Європейський вибір»: Цей міф стверджує, що європейська інтеграція є єдиним шляхом розвитку України та забезпечення благополуччя. Він відображає бажання більшості українського суспільства бути частиною Європейського Союзу та прийняти європейські цінності і стандарти.

«Європейський вибір» є одним з поширених політичних міфів в Україні, який стверджує, що інтеграція України в європейські структури є найкращим шляхом до її розвитку і забезпечення благополуччя. Цей міф має досить складне походження і багато факторів вплинули на його формування [9, с.90].

По-перше, історично Україна має багато спільного з країнами Європи, особливо з країнами Центральної та Східної Європи. Культурні, історичні та економічні зв'язки з Європою сприяли розумінню її цінностей і принципів.

По-друге, після отримання незалежності Україна стала активно прагнути до інтеграції в європейські структури, такі як Європейський союз. Це було обумовлено бажанням змінити політичну, економічну та соціальну систему на краще, наблизитися до європейських стандартів та отримати підтримку з боку розвинутих країн.

Проте варто зазначити, що «європейський вибір» також має своїх критиків і супротивників. Деякі люди вважають, що інтеграція в Європу може призвести до втрати національної ідентичності та суверенітету, а також до негативних економічних наслідків для деяких секторів українського суспільства.

Подвійне ставлення до міфу про Європу, як відзначають М. Міхальченко і Г. Дашутін[11], виявлялося в історії Російської імперії. З одного боку, впровадження європейської ідеї та модернізаційної стратегії, особливо за часів

Петра I, супроводжувалося впливом європейських цінностей та ідей на суспільну та публічну свідомість[11, с.5-15].

З іншого боку, існувала антиєвропейська реакція, яка виникала внаслідок негативного сприйняття європейських впливів. Це спонукало до пошуку національної самобутності та національної ідентичності. Таке ставлення було пов'язане з бажанням зберегти унікальність і культурну спадщину Росії та інших народів, які склали імперію.

Це подвійне ставлення до європейської ідеї і міфології відображається в історії України та інших країн регіону. З одного боку, багато людей підтримують європейську інтеграцію як шлях до сучасності, розвитку і прогресу. З іншого боку, є критики, які сприймають європейську ідею як загрозу для національної ідентичності та самобутності.

Вивчення і розуміння цього подвійного ставлення дозволяє краще розкрити складність процесу європейської інтеграції і його вплив на формування національної свідомості.

Суперечливість у оцінці перспектив вступу України до ЄС відображається через бінарні опозиції, які присутні в міфологічній свідомості. Міфи функціонують на основі протиставлення «своє-чуже», «добре-погане», що може призводити до певного прикріплення до власного досвіду та відношення до досвіду іншого.

Отже, вибір між «національним відродженням» та «європейським вибором» можливо зрозуміти і розв'язати лише шляхом розуміння загального характеру міфу як нової стратегії політичного дискурсу. Замість знищення міфу опонента, що може призводити до екзистенційної смерті особистості, запропоновано вийти за межі міфу та перейти до громадянського, всезагального життя.

Такий підхід передбачає співставлення процесу самоідентифікації з політичними обставинами та розміщення національного в контексті міжнародного. Це означає, що національна самосвідомість та ідентичність

повинні розвиватись, враховуючи міжнародний контекст та співіснування з іншими народами та культурами.

Враховуючи цей підхід, можна намагатися злагодити протистояння між «національним відродженням» та «європейським вибором» шляхом знаходження спільних цінностей, взаєморозуміння та розвитку на основі взаємодії з іншими країнами та народами.

Отже, суспільна свідомість продовжує виробляти міфи, які відповідають усталеним формам мислення. Це надзвичайно важливо, тому що звернення до міфологем навіть на буденному рівні свідомості дозволяє індивіду ототожнювати себе з цілою нацією.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різні дослідження в області міфу стало зрозуміло, що в основі образів лежать найдавніші відчуття людини як реакція на пристосування в природі та в колективі, його емоції, психологічні універсали та архетипи колективної свідомості.

В ході досліджень даної теми було описано, що в основі асоціацій, які народжуються міфом, лежить не ідея подібності, як при формуванні метафоричного асоціативного зв'язку між об'єктами, а приналежність до бінарної опозиції, яка не відокремлює спільних та специфічних денотативних ознак.

Міфологема є найменшим елементом міфу, сюжетною схемою, що вже стала традиційною. Міфологема може бути використана для побудови сюжету міфу або символіки. Вона представляє собою конкретну міфічну ідею, образ або мотив, які відіграють важливу роль у формуванні сюжету міфу або в передачі його основного послання. Міфологеми можуть бути використані в різних контекстах та комбінуватися між собою для створення більших міфологічних структур.

Встановлено, що мова та метафора є результатом і виявом «народного духу» і водночас визначають національну самостійність спільноти, закодовуючи у своїх структурах особливу національну світоглядну систему. У мові відображаються, як вважав Е. Кассіер, як логічні, так і міфологічні форми мислення. Мова є не просто засобом комунікації, але й важливим фактором формування та вираження культурних ідентичностей, включаючи національну свідомість і специфіку мислення.

Відбитки міфологічних уявлень про оточуючий світ він шукав у метафорі, яку він розуміє дуже широко (Кассіер включав у це поняття також метонімію і синекдоху). Символіка, яку ми знаходимо в мові, міфології, мистецтві, релігії, логіці, математиці тощо, відкриває досліднику доступ до свідомості. Здатність до символічної репрезентації змістовних категорій становить унікальну властивість людини, що протиставляє її тваринам.

Метафори відображають ментальність і духовність і стають проявом рис національного характеру та умонастрою народу. Через лінгвістичний аналіз метафор ми можемо розкрити реальний портрет особи як носія мови. Метафоричне використання слів, образів і концептів у мові відображає особливість мислення і сприйняття світу, які є характерними для даного народу.

Феномен національної міфотворчості тісно пов'язане з комунікацією. Комунікація - це процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності, метою якого є передача або обмін інформацією. Цей процес відбувається за допомогою знакових систем, таких як мова, жести, символи, зображення та інші засоби спілкування. Комунікація відіграє важливу роль у взаємодії між людьми, сприяє розвитку соціальних зв'язків, передачі знань, ідеї та культурного спадкування.

Виявлено, що саме за допомогою вжитку міфологем та метафор на буденному рівні у індивіда відчуття спорідненості з колективом. Через призму комунікації у сучасному українському суспільстві проявляються національні символи та знаки, що визначають міфологічність буття.

Досліджено на прикладі певних видатних діячів, що не тільки твори, а й власне життя митців може слугувати для міфотворчості і, пізніше, вжитку метафор задля описання героїчних подвигів окремої людини, в якій символізується боротьба всього українського народу.

Під час вивчення феномену героїзації потрібно зосереджувати увагу на тому, як ці постаті уявляє масова свідомість українців, та з якими видатними подіями, ключовими поняттями та суспільними цінностями ці постаті асоціює.

Героїзація образів поетів – жертв репресій актуалізувалася в масовому свідомості суспільства й сьогодні. Потужним поштовхом для актуалізації героїчних постатей ХХ-го століття виявилися події 2012-го року. Відбившись в масовій свідомості, якраз за допомогою міфотворчості, Хвильовий та Стус лишаються культурними героями й сьогодні. Так суспільні міфи активізувались в період піднесення національної свідомості.

Міфотворчість завжди акцентує увагу на культурному герої не тільки, як до того, хто прилучився до всеохоплюючої істини, а й певне відкриття власної істини, шляху до неї. Так змальовується певна ініціація.

Доля поета-шестидесятника Василя Стуса повторює триступеневу парадигму поведінки («пригод») культурного героя, та втілює образ нескореного Сізіфа, який розуміє що ніколи не завершить своєї місії, але, незважаючи на все, продовжує шлях. Такі приклади вкорінюються в українську культуру, особливо під час національного піднесення народу.

Національна свідомість проявляється через творення міфів. В державах, які завжди перебували під пригніченням, виробилась потреба в міфах про «своїх» а не «чужих» культурних героїв. Своя міфологія є ознакою національної ідентичності. Міфотворчість проявляє себе у творенні певного образу реальних історичних діячів.

Досліджено, що таке потужне міфотворення образів істотно спливає на національну свідомість України. Культурний герой протиставляється демонічному персонажу, що символізує смерть, пустиню або хаос, і саме в такий період відбувається творення біографії героя, його дитинство, боротьбу з чудовиськами. Герой уособлює, концентрує у собі колективну енергію. Він – перший серед обраних, приклад для наслідування. Лише після тяжких випробувань він повертається до суспільства та стає визнаним, «своїм».

Проаналізувавши деякі твори Ліни Костенко або Миколи Вінграновського виявлено, що їх можна досліджувати з точки зору метафоричної мови, не тільки в лінгвістичному розумінні, а й як форму міфологічної свідомості. Вірші поетів пронизані не тільки античними міфологемами, які легко співвідносяться з ментальністю українського народу, навіть словосполучення з віршів стали вживатися в повсякденній мові, та трансформуються в певні символи та образи суспільства.

Традиційні культурні стереотипи, передані з покоління до покоління, дозволяють метафорі порівнювати нове, пізнаване з певними культурними стандартами, сформованими історично. Традиційні уявлення є найвищою

цінністю міфопоетичного суспільства. Міфологічна традиція не стільки пояснювала світ, скільки була націлена на їх зберігання.

Без метафори немає лексики «невидимих світів» (внутрішнього життя), зони вторинних предикатів, тобто предикатів, характеризуючих абстрактні поняття.

Мова та метафора є породженням і виявом «народного духу», вона ж окреслює національну самостійність спільноти, кодуючи у структурах створеного нею «проміжного» світу особливий національний світогляд.

Було з'ясовано, що міф є продуктом колективної свідомості, яка не є пережитком архаїки, а й існує в сучасності. Кожна нація, використовуючи символічні форми, створює свій власний міф, який розповідає історію народу.

В ході досліджень даної тематики стало зрозуміло, що події епохи, коли екстремальність історичних ситуацій виявляла етичних орієнтирів, масова свідомість створює образи героїв, носіїв протесту, засновників нових ідей та національних героїв, які міфологізуються, направляють маси. Це і слугує причиною звернення національної спільноти до класичних міфологем «героїчного минулого» або ж «культурного героя».

Така міфотворчість надзвичайно важлива для «периферійних» держав, які завжди перебували під пригніченням, саме тому виробилась потреба в міфах про «своїх», а не «чужих» культурних героїв. Своя міфологія є ознакою національної ідентичності.

Національна ідентичність розуміється через соціалізацію всередині історичного контексту. Створення власних міфів про модерних культурних героїв допомагають українському суспільству розглядати себе як незалежне, цей процес відбувається за допомогою віднаходження універсальних міфологічних мотивів у історії.

Проаналізовано, що національна свідомість є цілісною системою духовних феноменів нації, які, сформувавшись у процесі її історичного розвитку, відображають основні засади буття нації. Національна свідомість

охоплює власні та запозичені внаслідок культурних процесів ідеї, настанови, устремління, культурні здобутки, що формують духовний універсум нації.

Міф, як зазначали багато дослідників, є атрибутом масової свідомості та розвивається за допомогою політичних та інтелектуальних еліт. Сформувавши героїчні образи в умовах інформаційного суспільства, міф є «матрицею», згідно з якою формуються образи минулого (діахронічний аспект), пояснення теперішнього та майбутнього (синхронічний аспект).

Цікавим фактом є те, що у сучасних умовах Україна балансує між міфологемами свого «відродження» та «європейським вибором». В. Горський чудово описує низку міфологем, що склалися навколо «міфу Європи». Сучасна національна свідомість виробила багато символічних конструктів. Міфи заповняють масову свідомість українців, від чого залежить не тільки дії окремих особистостей, соціальних груп, але й майбутнє нашої країни, розвиток суспільних процесів у Європі.

Отже, саме такі положення зумовлюють актуальність роботи. Сучасне культурне життя українців активізується, національна свідомість суспільства починає творити свої міфи, які надзвичайно важливі для творення народної ідентичності та самоусвідомлення.

Список використаних джерел:

1. Амельченко Н. А. Міф та нація – переплетення філософського та політичного дискурсів / Н. А. Амельченко // Філософська думка. — № 6.
2. Бойко О. Д. Історія України / О. Д. Бойко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.
3. Боронь О. Образ саду у творчості Тараса Шевченка: генеза та семантика // Слово і Час. – 2008. – № 5.
4. Васильєв. Д.А. Теоретико методологічні основи дослідження політичного міфу та міфологізації.
5. Войтенко Т.О., Гончарук О.С., Привалов Ю.О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. - К., 2002.
6. Горський В. Міф в сучасній культурі та його модифікації на полі історико-філософського українознавства – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/149244343.pdf>.
7. Грабовська І. М. Національні міфи в контексті сучасних українських реалій (філософсько-світоглядний аналіз): Моногр. / І. М. Грабовська. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя: ДС Міланік, 2007. – 142 с.
8. Грицак Я. Страсті за націоналізмом, К.: Критика, 2004. 330 с.
9. Гриценко О. Герої та знаменитості в українській культурі / О.Гриценко (редактор-упорядник). — К.: УЦКД, 1999. — 352 с.
10. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія / Гриценко Олександр — Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. — 256 с.
11. Гриценко О. «Своя мудрість»: Національні міфології та «громадянська релігія» в Україні: Дод. до «Нарисів укр. попул. Культури» / О. Гриценко; Укр. центр культур. дослідж. – К., 1998. – 183 с.
12. Денисенко. Стаття: Міфологізація образу України у творчості діячів української— Режим доступу: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura39/06.pdf

13. Жулинський М. Василь Стус. — У кн.: Із забуття — в безсмертя. — К.: Дніпро, 1990.
14. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.Забужко. - К.: «Абрис», 1997. - 150 с.
15. Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Гуманітарні студії. Випуск 3. К. : КНУ імені Т. Шевченко, 2008. 339 с.
16. Кривда Н. Ю., Сторожук Св. В. Культурна ідентичність як основа колективної єдності / International Journal of Innovative Technologies in Social Science, 4(8), Vol.2, June 2018.
17. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 624 с.
18. Корнієвський О.А. Концепти становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні // Концептуальні засади управління суспільним розвитком: монографія / А.М. Михненко, І.О. Кресіна, І.В. Пантелейчук та ін. Луганськ: Вид -о «Ноулідж», 2013. С. 76-89.
19. Куц Ю. Національна свідомість і самосвідомість у етнополітиці і державотворенні /Ю. Куц// Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. - X, 2000. - №2 (7). - С.45-52.
20. Кресіна І. Національна свідомість: єдність етнічного та національного / І. Кресіна // Вісник Київ. ін-ту «Слов'янський ун-т». - Вип.1: Історія. Культура. Політологія. Міжнар. відносини. - К.,1998. - С.119-124.
21. Кравченко Б.О. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття / Пер. з англ. В. Івашко, В. Корнієнко. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
22. Мишечкін Г.В. Міфологізація історії в пострадянській Україні: Витоки, характерні риси і тенденції.
23. Нельга О. В. Українська етносоціологія [Текст]: навчальний посібник. Ч. 1. К.: Персонал, 2015. 539 с.

24. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Рік і місце видання: Київ, Видавництво книгарні Є. Череповського, 1918, [Київ, «Абрис», 1991]. 272 с.
25. Райбедюк.Г.Д. Інтертекстуальне прочитання поезії Василя Стуса/ Г. Б. Райбедюк // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. - 2008. - Вип. 25. - С. 127-131.
26. Савченко О. Я. Цілі й цінності реформування сучасної школи // Філософія освіти в сучасній Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні» (1-3 лютого 1996 року). - К.: Знання України, 1997. - С. 47-54.
27. Сверстюк Є. Базилеос; Василь Стус — летюча зірка української літератури. — У кн.: Блудні сини України. — Київ: Товариство “Знання”, 1993.
28. Стус В. Серед грому і тиші // Сучасність. – 1995. – Ч. 1. – С. 139.
29. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / Авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.
30. Стоян С. П. Символізм у творчості молодих українських художників: нова хвиля / С. П. Стоян // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. - 2012. - Вип. 18(1). - С. 119-123.
31. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. Курс лекцій. Київ: Либідь, 1993. - 390 с.
32. Чижевський Д. нариси з історії філософії на Україні / Дмитро Чижевський. – к.: обрій, 1992. – 229;
33. Шайгородський Ю. Міфотворчість в Україні як соціальна технологія. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/78156/3-Shaygorodskiy.pdf?sequence=1>;
34. Харчук Р. Два прочитання памфлетів Миколи Хвильового: в час національної ейфорії та в період суспільної депресії. // Молода нація. — Київ, 1996, №1;

35. Полелюк Т. А. Соціальна міфотворчість та формування духовного світу людини / Т. А. Полелюк // Національне виховання: формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді: зб. матеріалів і тез наук.-практ. конф. – Рівне, 1995. – Вип.3. – С.35 – 39;
36. Поцелуйко А. Б. Загальноіндоевропейські міфологічнорелігійні архетипи та їх вияв в українській духовній традиції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / А. Б. Поцелуйко. – К., 2004. – 22 с.
37. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.
38. Сошніков А.О. Український націоналізм як соціокультурна міфотворчість: монографія / А.О. Сошніков; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Майдан, 2013. – 789 с.
39. Ставицький А. В. Деякі проблеми соціальної міфотворчості / А. В. Ставицький // Мультиверсум. Філософ. альм. – 2001. – Вип. 22. – С. 166 – 176.
40. Рагімова А.Б. Політичний міф, міфологізація сучасного суспільства за допомогою соціальних мереж. Грані. - 2018. - Т. 21, № 4. - С. 18-24.
41. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу / Ю.Шайгородський. – К.: Знання України, 2009. – 400 с.
42. Шайгородський Ю. Роль міфологічної свідомості у розумінні політики / Ю. Шайгородський // Політ. менеджмент. – 2007. – Спец. вип. – С. 79–87.
43. Шестаковський О.П. Потенціал концепції міфу Р. Барта при вивченні української національної свідомості // http://www.soc4u.org.ua/theory/1/00_01.html.
44. Янарас Х. Нерозривна філософія: Нариси вступу до філософії / Х. Янарас; Пер.: А. Чердаклі, Н. Клименко. – К.: Основи, 2000. – 314 с.

45. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості: монографія / О. В. Яремчук; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О.: Фенікс, 2013. – 429 с.
46. Barthes R. Mythologies. P.: Seuil, 1957.
47. Cassirer E. 'Language and Myth, trans. Susanne K. Langer, Harper and Brother, 1946; New York: Dover Publications, 1953.
48. Lévy-Bruhl, Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. 2e édit. Année 1932 pp. 281-282.
49. Lévi-Strauss C. Anthropologie structurale. Plon, Paris, 1958.